

УДК 347.121.2

Світлана Ясечко,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри охорони інтелектуальної власності, цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ

ПИТАННЯ ЩОДО ПРАВОЧИНІВ З ОСОБИСТИМ НЕМАЙНОВИМ ПРАВОМ НА ІМ'Я

Статтю присвячено питанню визначення можливості вчинення правочинів з особистим немайновим правом на ім'я. В період розвитку суспільства і суспільних відносин виникають нові види цивільних відносин, які вимагають відповідного правового регулювання. Акцентується увага на можливості оборотоздатності та правонаступності імені як особистого немайнового права та можливості укладання правочинів з таким об'єктом.

Ключові слова: юридичний факт, правочин, дія, права та обов'язки, ім'я.

В умовах становлення сучасної правової системи України важливе значення має переосмислення базових правових категорій цивільного права, до яких належать правочини. Правочин — один із найбільш характерних для цивільного права юридичних фактів, з яким закон пов'язує виникнення, зміну і припинення суб'єктивних прав та обов'язків.

У нинішніх реаліях часу, в період розвитку суспільства і суспільних відносин виникають нові види цивільних відносин, що вимагають відповідного правового регулювання. У сфері суцього укладається безліч правочинів з таким особистим немайновим правом, як право на ім'я, механізм регулювання яких не визначений. Для того щоб його визначити, виникла необхідність дослідження можливості укладення таких правочинів.

Правочини можуть вчинятися у різних сферах суспільного життя і дозволяють узгоджувати інтереси учасників цивільного обігу: фізичних та юридичних осіб, держави та інших соціально-публічних утворень. Йому як вольовому акту притаманні властивості, що характеризують наміри та дії суб'єктів цивільних відносин. Саме цим пояснюється і та обставина, що дійсність правочину ставиться в залежність від дійсності елементів, що його утворюють. Вчинення правочину, що має ваду одного з елементів його складу, не може створити тих юридичних наслідків, які сторони очікували.

У теорії цивільного права розповсю-

дженою є точка зору, що особисті немайнові права настільки тісно пов'язані з їх носієм, що останній володіє ними довічно, не може від них відмовитися чи бути позбавленим їх, а також цей особистісний характер особистих немайнових прав характеризується неможливістю укладення будь-яких угод щодо їх нематеріальних об'єктів [1]. Тому всі розпорядчі угоди з ними недійсні [2]. На підставі зазначених передумов робиться висновок про неможливість участі в цивільному обороті абсолютно всіх особистих немайнових прав [3].

У зв'язку з наведеною характеристикою вважається, що підстав зміни особистих немайнових правовідносин цивільне законодавство не передбачає, оскільки це може призвести до відмови від прав суб'єкта особистих немайнових правовідносин повністю або частково чи до їх позбавлення. Якщо ж зважити на те, що правозмінюючі юридичні факти можуть призвести до переходу прав від одних учасників цивільних відносин до інших, зміни об'єкта чи змісту особистих немайнових правовідносин, чим поставити під сумнів тісний, довічний та нерозривний зв'язок прав на об'єкти особистих немайнових правовідносин з їх суб'єктами, то необхідно схилитися до думки, що правозмінюючих юридичних фактів взагалі не може бути у механізмі правового регулювання особистих немайнових відносин. Таким чином, робиться висновок, що динаміка особистих немайнових правовідносин пов'язується

лише з трьома юридичними фактами — це народження, закон та смерть особи [4]. Подібний підхід відображено й у ст. 269 ЦК України.

Як пише С. Н. Бервено, посилаючись на роботи Г. Дербург і К. Ф. Чилларжа, багато учених обґрунтовують виключно майновий характер зобов'язань, оскільки останні оформляють процес товарообігу і тому повинні належати до групи майнових відносин [5].

Але в теперішній час, у зв'язку з встановленням в Україні цивільно-правового інституту особистих немайнових прав і надання цим правам важливого соціального значення, на практиці виникає багато проблемних питань щодо здійснення та захисту таких прав, які обумовлені межами регулювання особистих немайнових відносин чинним законодавством. Наприклад, сьогодні голос, зображення, ім'я відомої або навіть маловідомої фізичної особи все частіше використовують у рекламі, створюючи додаткову привабливість того чи іншого товару, і таке їх використання призводить до того, що вже самі голос, зображення, ім'я все частіше починають розглядатися як об'єкти майнових правовідносин, як товар. Разом з тим, як правило, вказані зміни залишаються осторонь правового регулювання та наукового інтересу. Відносини, що виникають з приводу наведених благ, продовжують характеризуватися і регулюватися, як такі, що позбавлені економічного змісту, а їх об'єкти й надалі розглядаються, як невіддільні від свого носія та такі, що не підлягають грошовій оцінці. Тому вчені та практики сьогодні ставлять під сумнів категоричність теорії договірної регулювання виключно майнових прав.

Право на ім'я — це особисте немайнове право, яке забезпечує особі правову індивідуалізацію та надає юридично забезпечену можливість мати ім'я і вимагати від оточуючих, щоб її називали власним іменем. Зміст цього права становлять наступні правомочності: право на використання імені; право на зміну імені у порядку, встановленому законом; право вимагати припинення незаконного використання прізвища, імені, по батькові. Більше того, незважаючи на свою нематеріальність (тобто відсутність фізичної субстанції), у правовій літературі це благо одним із перших було віднесено до об'єктивованого «духовного» [6].

Р. Ю. Молчанов визначає ім'я як об'єктивоване зовнішнє благо, яке завдяки своїм корисним властивостям задовольняє потреби людини. Воно належить особі. У свою чергу, норми права, враховуючи здатність імені задовольняти людські потреби, забезпечують можливість здійснювати або вимагати здійснення певних дій чи утримуватися від дій щодо цих благ [7].

Не піддаючи сумніву немайнову складову особистих немайнових прав, а саме право на ім'я, зазначимо, що твердження про відсутність у них економічного змісту потребує перевірки.

Загальноприйнято вважати що право на ім'я є одним з перших прав людини, яке не може бути відчужене або порушене [8]. Але право на ім'я — це особисте, суб'єктивне, немайнове право, яке індивідуалізує громадянина в суспільстві [9]. Воно визначає реалізацію усіх інших суб'єктивних прав та супутніх їм обов'язків [10]. М. М. Малєїна стверджує, що право на ім'я складається із повноважень щодо володіння, користування та розпорядження іменем [11; 12].

Ім'я носить яскраво виражену цивільно-правову природу, оскільки, будучи особистим немайновим благом (ч. 1 ст. 201 ЦК України), дає можливість фізичній особі набувати прав та створювати для себе цивільні обов'язки, а також здійснювати ці права та виконувати цивільні обов'язки під своїм іменем (ч. 1 ст. 28 ЦК України). Ім'я необхідно розглядати в більш широкому змісті цього поняття, ім'я — це не тільки ім'я людини, а й її прізвище та по батькові. Тобто, за загальним правилом, структура імені фізичної особи «тричленна» і складається з прізвища (родового імені), імені (особистого імені) та по батькові (патріархального імені) [13].

Так, окрім немайнової природи право на ім'я може оцінюватися у грошах. Як зазначає С. О. Сліпченко, особисті немайнові правовідносини, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, як і правовідносини інтелектуальної власності, можуть мати подвійну природу, тобто складатися з парних прав — немайнових і майнових [14]. При цьому право на використання вбирає всі питання, пов'язані з наданням третім особам доступу до цих благ та їх використанням [15]. Саме такий доступ до використання об'єкта надає цьому праву майнового характеру. Ще за часів Арістотеля були

відомі правочини, і саме в нього один з трактатів названий: «Багатство полягає в користуванні, а не в праві власності» [16]. Іншими словами, не обов'язково для отримання доходу мати у власності будь-яке благо, потрібно мати право користуватися цим благом, щоб отримувати дохід.

Як зазначає В. А. Белов, слід розрізняти три види правочинів про надання права використання імені: 1) правочин між батьками про присвоєння імені дитині при народженні, а також — про зміну імені дитини, яка не досягла 14 років; 2) правочин, за яким одна особа (ліцензіар) дозволяє іншій особі (ліцензіату) використовувати в певних цілях і обсязі своє (ліцензіара) ім'я за плату або безкоштовно; 3) правочин, за яким одна особа набуває право вимагати від іншої його найменування певним чином (вони реалізуються, як правило, в рамках авторських договорів) [17]. Зупиняючись на правочинах другого роду, вчений зазначає наступне.

Правочини про надання права використання власного імені має бути віднесено до числа фидуціарних (особисто-довірчих), що означає, зокрема, можливість його односторонньої зміни та розірвання з боку ліцензіара повсякчас без пояснення мотивів і (за загальним правилом) без відшкодування збитків. Такий правочин може бути тільки не виключним, тобто не може супроводжуватися припиненням права використання імені самим ліцензіаром. Істотними умовами такого правочину є саме ім'я, що є предметом наданого права; визначення сфери, обсягу, способів і інших умов використання імені; прямий дозвіл комерційного використання імені та розподіл доходів, одержуваних від такого використання [18]. Наприклад, російській співак Григорій Вікторович Лепсверидзе, який більше відомий під псевдонімом «Григорій Лепс», уклав правочин з власниками одного з караоке-барів м. Києва про надання права на використання в назві ресторану його псевдоніму «Leps Bar» [19]. Так власники ресторану хотіли збільшити кількість відвідувачів, і це їм, безперечно, вдалося. Хоча «Григорій Лепс» — це і псевдонім, але виражений через об'єктивну форму, як зазначає С. О. Сліпченко, а легальне ім'я (ім'я, прізвище, по батькові) через реєстраційну процедуру формалізується, об'єкти-

вується та здобуває своєї визначеності, відособленості [20]. Вчений зазначає, що не можна заперечувати близькість цих двох об'єктів. І той, і інший спрямовані на захист особистості та її гідності.

Ім'я для фізичної особи — те саме, що і найменування (або фірмове найменування) для юридичної особи [21; 22; 23]. Більше того, в теорії права для позначення найменування організації нерідко використовується слово «ім'я». Наприклад, одна з ознак юридичної особи формулюється як здатність організації брати участь у цивільному обороті і в судах від власного імені [24; 25]. Таким чином, ім'я фізичної особи та найменування юридичної мають однакове функціональне призначення.

Функціональна схожість об'єктів призводить до аналогічності прав на ім'я (найменування) учасників цивільних відносин, як за змістом, так і за структурою. Подібний погляд щодо юридичних осіб, хоча і в дещо специфічній формі, знаходимо у В. С. Толстого, який включає право на ім'я юридичної особи в право на позначення (право на вибір позначення), яке, у свою чергу, поряд з іншими немайновими правами утворює право на автономну діяльність [26]. Тобто право на найменування юридичної особи — це таке саме особисте немайнове право, як і право на ім'я для особи фізичної [27]. Очевидно, що подібні твердження стосуються і суб'єктів публічного права. Причому, як зазначено в юридичній літературі, йдеться не тільки про юридичні особи публічного права, а й про державу Україна в цілому. Остання має не тільки право на найменування, а й право на використання державних символів [28].

Наприклад, відповідно до ст. 121 Закону України «Про об'єднання громадян» назва об'єднання громадян повинна складатися з двох частин — загальної та індивідуальної. Загальна назва (партія, рух, конгрес, спілка, об'єднання, фонд, фундація, асоціація, товариство тощо) може бути однаковою у різних об'єднань громадян. Індивідуальна назва об'єднання громадян є обов'язковою і повинна бути суттєво відмінною від індивідуальних назв зареєстрованих в установленому порядку об'єднань громадян з такою самою загальною назвою.

Президент України Петро Порошенко 27 серпня 2014 р., беручи участь у роботі

позачергового X-го з'їзду партії «ВО «Солідарність», надав згоду на використання свого імені у назві партії, після чого було ухвалено рішення про перейменування цієї політичної сили на «Блок Петра Порошенка» [29]. Так Петро Порошенко уклав правочин про надання права на використання особистого немайнового блага.

Таким чином, ім'я потрібне як для самого носія, так і для третіх осіб. І в цьому виявляється така функція даного нематеріального блага, як здатність персоніфікувати конкретну людину. Очевидно, що така здатність, зокрема можливість третіх осіб персоніфікувати носія імені, зберігається й після смерті останнього, що свідчить про від'ємність розглянутого блага.

Здатність бути від'ємним пов'язана ще і з тим, що соціальна оцінка фізичної особи нерозривно пов'язана з її ім'ям [30]. Оцінка тих чи інших вчинків людини персоніфікується з її ім'ям. Іншими словами, з ім'ям пов'язується вся сукупність уявлень про зовнішні та внутрішні якості носія [31].

Наведене вище вказує не тільки на можливість обороту такого особистого немайнового блага як ім'я, але й на одну особливість — можливість використання імені після смерті його носіїв, що підштовхує до висновку про віддільність даного об'єкта від суб'єкта. Так, ч. 2 ст. 296 ЦК України передбачає не лише можливість використання імені після смерті його носія, а й перехід до певного кола фізичних осіб (дітей, вдови чи вдівця, батьків, братів і сестер померлого) права давати згоду на його використання. Наприклад, можна говорити про односторонній правочин, а саме про заповіт.

Можливість заповідальних розпоряджень немайнового характеру прямо визначається законодавством. Так, відповідно до ст. 1240 ЦК України заповідач може зобов'язати спадкоємця до вчинення певних дій немайнового характеру, зокрема щодо розпорядження особистими паперами, визначення місця і форми здійснення ритуалу поховання; до вчинення певних дій, спрямованих на досягнення суспільно корисної мети. А. В. Барков та Р. Ю. Грачов спеціальним видом заповідального покладання називають розпорядження про організацію ритуального обслуговування поховання спадкодавця та увічнення його

пам'яті [32]. Д. Ватман наводив такі приклади заповідальних покладань. Вдова видатного радянського композитора С. С. Прокоф'єва заповіла рояль, меблі та інші цінні речі, що знаходилися на дачі, Державному центральному музею ім. Глінки та висловила побажання, щоб спадкоємець створив на зазначеній дачі меморіальний Будинок-музей С. С. Прокоф'єва [32].

Змістом ст. 6 Закону України «Про поховання і похоронну справу» [34] встановлюється право громадян на поховання їхнього тіла та волевиявлення щодо належного ставлення до тіла після смерті. Таке волевиявлення може бути виражене у згоді чи незгоді на проведення патолого-анатомічного розтину, вилучення органів та тканин тіла, побажання бути похованим у певному місці, за певними звичаями, поруч з певним раніше померлим чи бути підданим кремації.

Один із відомих дослідників спадкового права В. І. Серебровський виявив бажання, щоб на його пам'ятнику не було традиційного напису із вказівкою прізвища, імені та по батькові. Такий напис, як він вважав, доречний на дверях квартири, де живе людина. Він сам склав собі епітафію: «Тут покоїться прах професора-юриста Володимира Івановича Серебровського», яка і міститься на пам'ятнику [35].

Отже, можна зробити висновок, що на сьогодні вченими тільки у визначених роботах прямо або опосередковано констатується можливість укладання правочинів з нематеріальними благами. При цьому неможливо не зауважити, що, як зазначає С. Н. Бервено, аналізуючи правочини з немайновим змістом, питання допустимості немайнового характеру дій як предмета договірних зобов'язань є предметом наукових дискусій.

Відсутність дослідження попри висвітлення окремими ученими деяких аспектів укладання правочинів з особистими немайновими правами веде до невизначеності теоретико-методологічної бази, суперечливої правозастосовної практики щодо таких правочинів. З наведеного вище можна констатувати, що в сфері суцього правочини з правом на ім'я вчиняються, таке особисте немайнове благо не відчужується, а власник лише надає право на його використання як за життя, так і після смерті.

ПРИМІТКИ

1. Ромовська З. В. Особисті немайнові права громадян СРСР (поняття, види, класифікація, зміст, цивільно-правовий захист) : дис. ... канд. юрид. наук / З. В. Ромовська. — К., 1968. — С. 8—10.
2. Цивільне право України : підручник для вузів системи МВС України : в 2 ч. / А. А. Пушкін, В. М. Самойленко, Р. Б. Шишка [та ін.] ; за ред. проф. А. А. Пушкіна, доц. В. М. Самойленко. — Х. : Ун-т внутр. справ ; Основа, 1996. — Ч. 1. — С. 191.
3. Сліпченко С. О. Надання згоди фізичною особою, що зображена на фотографії, як юридичний факт за ЦК України / С. О. Сліпченко // Право України. — 2008. — № 3. — С. 110—114.
4. Сліпченко С. О. Особисті немайнові правовідносини щодо оборотоздатних об'єктів : монографія / С. О. Сліпченко. — Х. : Діса плюс, 2013. — С. 320.
5. Бервено С. М. Проблеми договірної права України : монографія / С. М. Бервено. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — С. 273.
6. Нохрина М. Л. Гражданско-правовое регулирование личных неимущественных отношений, не связанных с имущественными / М. Л. Нохрина. — СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. — С. 30.
7. Молчанов Р. Ю. Здійснення та цивільно-правовий захист особистого немайнового права на ім'я : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Р. Ю. Молчанов. — Х., 2009. — С. 10.
8. Чернооченко С. І. Особисті немайнові права, які забезпечують соціальне існування фізичних осіб в Україні : дис. ... канд. юрид. наук / С. І. Чернооченко. — Х., 2000. — С. 65.
9. Шость Н. В. Конституція України: права і свободи громадян : навч.-метод. посіб. в запитаннях і відповідях / Н. В. Шость. — Х. : Константа, 1998. — С. 20.
10. Советское гражданское право : учеб. пособ. для вузов по спец. «Правоведение» : в 2 ч. / отв. ред. В. А. Рясенцев. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Юрид. лит., 1986. — С. 182.
11. Малеина М. Н. Право на имя / М. И. Малеина // Государство и право. — 1998. — № 5. — С. 99—103.
12. Малеина М. Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление, защита / М. Н. Малеина. — М. : МЗ Пресс, 2000. — С. 114.
13. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук / Р. О. Стефанчук. — К., 2007. — С. 315.
14. Сліпченко С. О. Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, як різновид виключних прав / С. О. Сліпченко // Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2012. — № 4. — С. 96—104
15. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации / А. П. Сергеев. — М. : Теис, 1996. — С. 212.
16. Правовое регулирование лизинга [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://bibliotekar.ru/finansovoe-pravo/80.htm>.
17. Соглашение о предоставлении права пользования именем [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://adhdportal.com/book_1118_chapter_191_1._Soglashenie_o_predostavlenii_prava_polzovaniya_imenem_%28p.721-726%29.html.
18. Лепс відкрив в центрі Києва караоке-бар [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.newsru.ua/arch/rest/18nov2013/lelsa.html>.
19. Цитович П. П. Очерки по теории торгового права / П. П. Цитович. — СПб., 1901—1902. — Вып. 1—4. — 381 с.
20. Сліпченко С. О. Особисті немайнові правовідносини щодо оборотоздатних об'єктів : монографія / С. О. Сліпченко. — Х. : Діса плюс, 2013. — С. 180.
21. Раевич С. И. Исключительные права. Право на товарные знаки, промышленные образцы, изобретения, авторское право / С. И. Раевич. — Л., 1926. — С. 95.
22. Кривошеїна І. В. Фірмове найменування : регулювання та правова природа за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / І. В. Кривошеїна. — К., 2007. — С. 72.
23. Советское гражданское право : учебник : в 2 т. / Т. И. Илларионова, М. Я. Кирилова, О. А. Красавчиков [и др.] ; под ред. О. А. Красавчикова. — 3-е изд., испр. и доп. — М., 1985. — Т. 1. — С. 24, 56.
24. Там само. — С. 135.

25. Гражданское право Украины : учеб. для вузов системы МВД Украины : в 2 ч. / А. А. Пушкин, В. М. Самойленко, Р. Б. Шишка [и др.] ; под ред. проф. А. А. Пушкина, доц. В. М. Самойленко. — Х. : Ун-т внутр. дел ; Основа, 1996. — Ч. 1. — С. 117—118.
26. Толстой В. С. Личные неимущественные правоотношения [Электронный ресурс] / В. С. Толстой. — М. : Элит, 2006. — С. 199. — Режим доступа : <http://www.lawmix.ru/commlaw/321>.
27. Борисова В. І. Проблеми питання найменування юридичної особи / В. І. Борисова // Матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. пам'яті Василя Пилиповича Маслова «Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства», 25 лютого 2011 р. — Х. : Кросроуд, 2011. — С. 84—87.
28. Егоров Н. Д. Гражданско-правовое регулирование общественных отношений: единство и дифференциация / Н. Д. Егоров. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1988. — 176 с.
29. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.unian.ua/politics/955903-partiyu-solidarnist-pereyemuvani-na-blok-petra-poroshenka.html>.
30. Егоров Н. Д. Зазнач. праця. — С. 30.
31. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права / И. А. Покровский. — М. : Статут, 1998. — с. 110—123.
32. Барков А. В. Завещательное возложение в механизме гражданско-правового регулирования ритуальных услуг / А. В. Барков, Р. Ю. Грачев // Наследственное право. — 2011. — № 4. — С. 30, 31.
33. Ватман Д. Завещательный отказ / Д. Ватман // Советская юстиция. — 1970. — № 18. — С. 23, 24.
34. Закон України «Про поховання і похоронну справу» № 2240-III від 10.07.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 7. — С. 47.
35. Орлов І. П. Правочини в сфері спадкового права : монографія / І. П. Орлов, О. Є. Кухарев. — К. : Алерта, 2013. — С. 39—40.

Ясечко Светлана. О вопросе сделок с личным неимущественным правом на имя.
Статья посвящена вопросу определения возможности совершения сделок с личным неимущественным правом на имя. В период развития общества и общественных отношений возникают новые виды гражданских отношений, требующих соответствующего правового регулирования. Акцентируется внимание на возможности оборотоспособности и правопреемства имени как личного неимущественного права и возможности заключения сделок с таким объектом.

Ключевые слова: юридический факт, сделка, действие, права и обязанности, имя.

Iasechko Svitlana. The question of the powers of moral rights to the name.

The article deals with determining the acceptability of the powers of moral rights to the name. During the development of the society and the public relations the new types of civil relations originate and demand the corresponding legal regulation. In general accepting such approach, the author methodologically constructed the research in the same sequence (the sphere of «due», «real» and «knowledge about real and due»).

Key words: legal fact, transaction, action, rights and duties, name.